

Вуле Журић

ПОМОР И СТРАХ

– њовесїї о заїису на кужном јеванђелу –

■ Laguna ■

Copyright © 2018, Вуле Журић
Copyright © овог издања 2018, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Садржај

Пролог

„У КЕРНЂЕШЕВЦИ ПОЈАВИ СЕ
НАИПРЕ КУГА“ / 13

I

РУКАВИЦЕ ГАШПАРА ПУРСТА / 19

II

ДОБРО МИ ЈЕ И БОЉЕМ СЕ НАДАМ.
У ЧЕМ ИДЕМ, У ТОМЕ И СПАВАМ / 49

III

МЕРТВЕУКОПАТЕЛИ СА КЛЕШТАМА / 89

IV

ТАДАЈ КОНТРОМАЦ ПРАВИТИ СЕ ПОЂЕ / 151

V

ЗАПИС НА КУЖНОМ ЈЕВАНЂЕЉУ / 207

Епилог

„КАДЪ Є КУГА ПРЕСТАЛА, ТКО Є У ИРИГЪ
ДОХОДИО, ИЛИ ПОКРАИ ТОГЪ МЪСТА
ПРОЛАЗИО, КОЖА ЧОВЕКУ ЄЖИЛА СЕ...“ / 229

Неколико речи захвалнос̄ти / 241

О ѿисцу / 243

*Нећеш се бојати сирахоће ноћне, сирејеле, која
лећи дању, ѿмора, који иде ѿ мраку, болести,
која у ѿдне мори.*

Псалм 91: 5, 6.

*Али из ѿе духовне слободе с којом се кућа развија,
без ѿацова, без микроба и без додира, може се
извући айсолућина и мрачна ифра једној сиекћиа-
кла који ћу сад настѿојати да исћићам.*

Антонен Арто

Од свих знакова, реч је знак најнећрецизнији.

Џон Фаулс

Роман је једна врћиа живоћиње.

Фредрик Џејмисон

*Сви ликови и места који се помињу у роману
заиста су постојали.
Једино је нараџор измишљен.*

Пролог

„У КЕРНЋЕШЕВЦИ ПОЈАВИ
СЕ НАИПРЕ КУГА“

Док јој је теме под марамом још увек горело, а зној се спуштао низ дуги, препланули врат, Анђелија уплашено помисли како јој неће успети да још дуго буде тужна по толикој јари.

Напољу је авлија блештала под јулским сунцем, а у колеби је, у дубокој сенци, на лепом, новом ћилиму стајао сандук у ком је лежала њена сеја. Руке јој беху прекрштене на грудима, неко је на узглављу оставио румену јабуку, а над главом јој је горела свећа.

Лојаница се кривила од велике врућине која као да се и сама беше склонила под сламнати кров и сада више није имала куд.

„А где су остали?“, Анђелија шапатам упита жену до које је стајала, па дланом отра зној са чела, али ова јој не одговори, не склонивши влажне очи са тела у сандуку од свеже истесаних дасака које су мирисале по смоли.

„Где су?“, Анђелија је можда хтела да шапне, али то није био шапат. „Људи, где су јој човек и сва деца? Мени су јавили да ми је сестра болесна. Ја сам јој сестра.“

Али, само су је гледали.

„Где су остали?“, ипак их је још једном упитала пре него што се скљокала поред сандука и зацвилела, док су се у суседном дворишту накратко посвађале гуске.

И онда је, тако, седела на поду, сеја је лежала у сандуку, на лепом, новом ћилиму, људи и жене су стајали, а зраци сунца прво само провирише у колебу, да би је ускоро сасвим испунили.

„Има томе и седам дана како је кроз село прошао коњаник и свратио код њих у двориште.“

Анђелија није на време подигла главу и сада није могла да види који је од мушких то рекао.

„Кажу да је имао косу као... ватра“, рече она жена.

„Како као ватра?“, Анђелија није могла да замисли човека са таквом косом.

„Тако. Као... као ово сунце“, на крају јој показа у рујни, расплинути круг што је залазио за брег.

„И шта им је урадио?“

„Тражио је да пије воде“, опет је чула онај исти мушки глас, али овога пута је гледала онај нови ћилим.

И ја сам жедна, хтела је да каже, али онда хтеде да каже нешто друго, па на крају само помисли како је јара, ето, утихнула.

„А ти си се удала за једног од Курјака?“, питао је неко из полумрака, а она прво кратко климну главом, па тек касније додаде да Недељковиће још и тако зову у Иригу.

„Понеси, онда, сутра кући овај ћилим.“

„Хоћу.“

„Ништа од њини ствари више није остало. Сви су узели понешто, за успомену.“

Али, помисли, тај ћилим је сасвим нов, а онда јој кроз тело проструји језа и пре него што поче да нариче, Анђелија схвати да то што јој још од заласка сунца испуњава тело није туга, већ страх.

I

РУКАВИЦЕ ГАШПАРА ПУРСТА

Dajecse na znanye Svima da obiscaini Vashar koi u Morovicsu doszada 15-og aug. Svake godine bivao jeste, za sada tako kako i svud po czeloi Varmegye vashari koji bivali jeszu, derxatisze nescedu. Drugo Svima obstinama zapovedasze pshtro, da od danasz nikakvoga iz militarie u pauriu makar iz kojeg Shancza prepustiti nesmidu, bio on spahsuhsom, ili bez Pahsuhsa, toga radi Svaka obstina neka Straxe svoje svekolikoe tako utverdi, da prelaziti iz militarie nigdi sze nemoxe, zashto akosze preko zapovesti ove Stogod sculo bude, jamacsno neka znadu, dasceze ono mesto zatvoriti.

Sigil, Ruma dei 9. Aug. 1795.
Laurent. Lovrenncsisc feö Szolga
Biro Szrimske Varmegye

У свеже намолованом пределу владала је рококо
Ф тишина.

Ведро августовско небо, утврђење на брегу и насеље на другој обали реке, па чак и сам Дунав као да су још увек заузимали своја места пред лађом чијег имена доктор Шрауд наједном није могао да се сети. И док је први официр издавао наредбе посади да се припреми за пристајање уз обалу, а барон Пихлер настојао да удише што мање панонског ваздуха с краја осамнаестог века, професор медицинске полиције на Пештанском универзитету одлучи како ће извештај, који је намеравао да напише након обављеног посла, отпочети описом неке друге ситуације, па неће морати да наводи на којој су се лађи спустили скоро до саме границе са Турском.

„Африка!“, са истанчаном мешавином презира и решености рече барон, али доктор Шрауд на време схвати да то није име лађе која је успешно измицала

лелујавом одразу петроварадинског брега накинђуреног цица-бицама најмодернијег војног утврђења.

„Права правцата Африка!“, барон Пихлер великодушно прошири своје запажање, па десном руком, из које већ цео дан није испуштао белу марамицу оперважену чипком, обухвати реку, дрвеће, зграде и људе који су им нешто довикивали са све ближе обале, сада у дубокој сенци, на којој их је чекало и неколико празних кола у која беху упрегнути леви и већ доброано нервозни коњи.

„Кнез Одескалки ми је Срем описао као страховиту пустињу, добру само за разбојнике и дивље звери. И тврди да су овдашњи дивљаци природни штит против сваке врсте заразе која нам прети из Турске. Деца им се, вели, рађају шугава и никада се не купају, па свака зараза бежи од њих као ђаво од крста.“

„Кнез поседује готово цео Срем“, Шрауд реши да оконча овај бесмислени разговор пре него што сасвим приђу обали, „и верујем да је у потпуности упућен у тренутно стање по зараженим местима, па је зато и отпутовао у Италију. Али онда су контумаци и раштели подигнути дуж границе само губљење новца и времена и требало би их одмах укинути!“

„Jesus Maria!“, барон одмахну оном већ сасвим малаксалом марамицом, не би ли од себе отерао и најмању помисао на такво нешто.

„Ако се покаже да је Одескалки у праву и да заразе нема“, није намеравао да се заустави Шрауд, „вратићемо се у Пешту чим прегледамо све у међувремену приспеле извештаје и у потпуности се уверимо у нетачност и претераност садржаја извештаја који су

разматрани на конзилијумима медицинског факултета и на седницама владе.“

„Па, добро“, барон принесе марамицу устима и погледа царског саветника као да ће му рећи нешто много судбоносније од онога што је имао на уму. „Не смемо сасвим занемарити леп износ одређених нам дневница и још лепшу прилику да пијемо првокласни бермет. Стижемо уочи винског месеца и берба само што није почела.“

Шрауд спусти капке и удахну најдубље што је умео.

Сем мириса воде и послеподневног поветарца испреплетеног са довикивањем морнара и људи са копна на језику који није разумео, осети и неколико честица чистог, леденог страха. На месту очекиване вреве живог трговачког места, уместо роја робом натоварених великих и малих лађа и рибарских чамаца, уместо полетног звука војничке трубе са Петроварадинске тврђаве, на све стране квасала је нема језа немоћи пред скорим тријумфом смрти.

Е, то ће бити његови први и најважнији задаци, које ће почети да извршава чим сиђе са лађе чијег имена више и није имао времена да се сети: створити уверење како је сасвим могућно учинити много тога да се болест победи и строго забранити препуштање фаталности наводног случаја.

Јер, судећи по приспелим извештајима, прва жена која је донела болест у Ириг није случајно отишла да обиђе болесну сестру у селу, чије име није ни покушавао да изговори, и није случајно након сестриног погребња узела неке њене ствари и понела их са собом. Све се, дакле, одвијало према устаљеним навикама и

древним обичајима овдашњих људи, уз чију помоћ је зараза и стигла до толиких кућа и тела у њима.

Шрауд отвори очи када се са обале зачу све ближи топот коња. Пет или шест пандура јахали су им у сусрет, подижући за собом прашину која избриса линију насипа и заклони врх црквених звоника што су љубопитљиво гвирили на реку из града.

Коњанике је предводио крупан и снажан натмуре-ни човек.

Његова појава нанесе још један слој језе на лица људи што су чекали да им морнари добаце уже којим ће лађу привезати за леву обалу реке, где се налазило насеље које је Шрауду, на први поглед, личило на необичан логор још необичније војске што је доспела надомак Петроварадинске тврђаве и онда одустала од сваке друге намере, сем оне да без било каквог скривеног интереса присуствује протоку времена.

Времена кога је баш ту и баш сада понестајало.

„Где су она тројица?“, барон као да је сачекао да Шрауд заврши ово предугачко пресабирање и баш тада на палубу изађоше остали чланови комисије коју је пештанско намесништво формирало пошто су лекари са медицинског факултета пажљиво прегледали извешће послато са дводневног већања жупанијске скупштине у Новом Вуковару, одржаног десетог августа хиљаду седамсто деведесет и пете године.

Десет дана касније, краљевски комесар барон Јосиф племенити Пихлер, његов *pro consilio medico*, доктор и професор медицинске полиције на Пештанском универзитету Франц Шрауд, његов колега, лекар Китл, хирург Фуке и апотекар Остали спремали су се да

изађу на обалу где су их без и једне једине назнаке, макар и најмање церемоније, чекали носачи, њихови надзорници који нису престајали да се дерњају и оних четири или пет пандура, те њихов натмурени, крупни претпостављени, који није престајао да ћути.

„Nomen est omen!“, рече апотекар Остали као да је припити Галилеј, који тврдоглаво тврди да је земља округла.

„Шта то булазните?!“, барон с нескривеним гађењем упита тог дебелог простака, који изгледа није скидао осмех са лица ни док спава.

„Ваша свеукупности, колико знам, Нови Сад је, такорекућ, Neoplanta!“, није престајао да буде весео апотекар Остали.

„И?!“, барон умало не поскочи од нагомиланог беса и испусти марамицу којом се ветар накратко поигра, па је баци у реку, што је понесе ка Београду.

„И, колико видим, баш је лепо израстао... попут корова!“, тријумфално рече Остали и прасну у смех који се можда чуо и до зицина петроварадинског утврђења, одакле су три униформисана човека посматрала пристајање лађе уз супротну обалу, док на десетине војника беше заузето гланцањем нервозних топова.

„То мора да је стигла комисија“, рече пуковник Милутиновић, па прихвати грозд који му је понудио један од двојице нижих официра, откину неколико зрна, стави их у уста и показа на петорицу људи обучених по бечкој моди, који тек што беху сишли са лађе, и крупног, надодољеног коњаника који сјаха, приђе путницима и наклони им се плитко и прекратко.

„Ено га и Ловас“, пуковник показа руком у којој је држао грозд, па га врати једном од двојице потчињених и крете ка коњушници где га је, како је био наредио одмах после ручка, чекао његов оседлан коњ.

„Не износе много пртљага“, примети један од подофицира, откинувши још неколико бобица са грозда, док су на другој обали, уз непрекидну вику надзорника, морнари са лађе у кола преносили сандуке разних величина, цакове и бурад.

„А шта си ти мислио да ће донети?“, упита га друг.

„Па, лек“, одговори овај и ту престаде сваки њихов разговор. Мљацкали су и гледали на другу обалу, све док поред стража на Хагеновом понтонском мосту није пројахао њихов командант, кога су довољно ценили да би им лица освојио самоуверен, дискретан осмех.

„Ево и пуковника Милутиновића“, дубоким, снажним гласом рече велики жупан и витез ордена Светог Стефана Сигисмунд племенити Ловас, који се барону Пихлеру нимало не беше свидео, баш као што ни велики жупан, Шрауду је на први поглед то било јасно као дан, није гајио симпатије према официру који беше све лепши што им је бивао ближи.

„Славна господо“, рече пуковник чим сјаха са коња и поздрави их много свечаније него што су то прописи налагали, „обрштар Петроварадинске регименте, Аксентије Милутиновић. Част ми је пожелети вам добродошлицу и поздравити вас у име мога команданта, генерала Георга племенитог Женеија!“

„А, где је генерал?“, нимало одобровољен пуковниковом љубазношћу упита барон Пихлер.

„Генерал лично организује и спроводи све потребне заштитне мере дуж војне границе и линије кужног кордона“, Ловас не даде пуковнику да дође до речи. „Управо је почело подизање Манђелоске линије.“

„И када ће се вратити?“, хтео је да зна Пихлер, који као да је био спреман да се сместа врати на лађу и нареди повратак у Пешту.

Ловас и пуковник Милутиновић немо потражише помоћ од доктора Шрауда, у коме су, иако још не беше изговорио ни једну једину реч, препознали истинског предводника тек приспеле комисије.

„Многопоштовани бароне Пихлер, велики жупане Ловас, пуковниче Милутиновићу“, обрати им се Шрауд на немачком, „предлажем да разговор о свим најбитнијим стварима наставимо за вечером. Што нас пре обавестите о тренутној ситуацији, пре ћемо предузети прве кораке у сузбијању заразе.“

„А и гладни смо.“, додаде Остали, па се сети још нечега. „И жедни!“

„Слажем се“, рече Ловас и показа доктору да се са осталим члановима комисије попне у кола која су вукла два коња белца.

„А, где ћемо то јести, пити и спити?“, мимо сваког реда настави да се распитује весели апотекар, задовољно трљајући руке и ширећи ноздрве, као да већ осећа мирис печења.

„У *Турском хану*“, одговори му Ловас, који се већ беше попео на свога вранца.

„Где?!“, врисну Пихлер, па морнари и носачи на тренутак прекинуше претовар пртљага.

„Не брините ништа, бароне“, сада пуковник Милутиновић не даде Ловасу да проговори. „То је сасвим пристojна гостиона. Само је име...“

„Магично“, није одустајао Остали, који чак и трепну неколико пута попут какве неговане прециозе, па се онда једва попе на место до кочијаша.

„Видећете, нови закупац Манојло Бербер уредио је све по последњој моди.“

„А и да јесте прави хан, трговаца из Турске сада ионако нема. Све је стало због заразе“, смркнуто рече Ловас, већ помало нервозан и добро љут, јер ништа у том часу није било како је требало да буде: тај барон је био најобичнији безвезњак, онај дебели више је личио на комедијаша него на апотекара, а на пуковниково дрско понашање није вредело трошити речи ни на једном од језика које је говорио.

„Зато смо овде“, полетно рече доктор Штрауд и осмехну се Ловасу, пре него што се попе у кола, у којима је седео и зналачки се дурио барон Пихлер. „Уз све предузете мере за спречавање даљег ширења заразе и лечења оболелих, најпре треба подстаћи становништво да води нормалан живот. Људи морају да наставе да обрађују земљу, гаје стоку, тргују, троше новац.“

„Моја регимента је ту да вам на сваки начин у томе помогне“, одлучно рече пуковник, који убрзо потера коња за колима у којима су ћутке седели Пихлер, Штрауд, Китл и Фуке, а Остали није престајао да се смеје ономе што је на српском мрмљао у браду зарасли кочијаш. Ипак охрабрен последњим речима тог одлучног и разумног пештанског лекара, пред двопрегом је

јахао велики жупан и витез Ловас, док се на равницу полако спуштао први вео познавагустовске ноћи.

А када се месец попео високо над тврђавом у коју се већ био вратио задовољни и поспани обрштар Милутиновић, за дугачким столом у трпезарији *Турскоја хана* седели су још само велики жупан и доктор Шрауд и гледали карту Срема, коју је Ловас раширио чим је газда Манојло Бербер лично однео празне тањире и пладњеве на којима остадоше само оглодане кости.

Просторију је осветљавао титрави пламен свећа што су догоревале у свећњаку, које Шрауд није намеравао да опише у своме извештају, а чији почетак још увек није имао.

„Ево, ово овде су Крњешевци“, Ловас без проблема изговори име села из кога је нека Анђелија пренела заразу у Ириг, у коме је, према најновијем извештају сремског поджупана Јанковића, и даље умирало највише људи.

„Како рекосте да се зове лекар који је тамо послат првог августа?“

„Андрија Будаи. Он је, иначе, жупанијски физик у Вуковару.“

„Мој помоћник Китл мора што пре да се види са тим човеком и да се одмах врати, да бисмо могли...“

„То је немогуће“, Ловас прекиде Шрауда.

„Зашто?“

„Докторе, ко једном пређе линију кордона, тај више не сме да се врати све док зараза траје. Тако налаже *Normativum sanitatis*.“

„Али, зашто сте онда линију кордона повукли толико широко? Погледајте колика је то територија“,

Шрауд показа на дебелу линију кордона што је опкољавао скоро цео Срем, дуж које су већ десетак дана на сваких неколико стотина метара подизане стражаре где ће боравити посаде, чији је задатак да патролирају границом између живота и смрти и никоме не дају да је пређе.

„Морали смо“, ништа опширније није ни покушао да смисли Ловас, а Шрауд једва приметно климну главом, не дижући поглед са карте.

Још једном је читао у себи имена села и градова и замишљао неки пропланак, раскршће, или шуму и тишину, тај језиви мук смрти који их све јаче притиска.

„Комесар нам, бојим се, неће бити од велике помоћи“, накашља се па рече Ловас и усунуо још вина у обе чаше.

„Али, неће нам ни одмоћи“, рече Шрауд, отпи гутљај, па настави да говори нешто тише. „Пихлер ће потписати сваку наредбу и свако упутство које саставим и неће се мешати у посао у који се не разумем.“

Ловас задовољно климну главом.

„И не заборавите да је код њега новац“, додаде Шрауд.

„Колико су вам дали?“

„Пет хиљада форинти.“

„Али, то је мало! Треба платити толике страже, чиновнике, храну за силан народ по контумацима и у местима која су већ под стражом.“

Шрауд рече да је то тек за прво време и да сви знају како ће за плаћање неопходних трошкова бити потребно много, много више, те да ће колико сутра, након што се барон састане са осталим жупанима у новосадском магистрату, бити послато писмо цару да

се одмах отворе сви магацини жита у Бачкој и да под хитно треба наћи људе за рад у виноградима у које њихови власници више не смеју да изађу.

Зађуташе, а онда рекоше у исто време:

„Докторе...“

„Жупане...“

То их насмеја, па Ловас показа Шрауду да први постави питање.

„Зар не постоји начин да опозовете наредбу Скупштинe о постављању кордона око толике територије?“

„То је сада немогуће.“

„Болест не познаје административна разграничења“, сада не више тако тихо рече Шрауд. „Одсецањем оволиког броја људи од токова нормалног живота нећемо победити кугу.“

Доктор је ту реч изговорио као да каже млеко, али свеће затреперише као да су на гробљу.

„Дакле“, Ловас погледа Шрауда дубоко у очи и готово шапну, „јесте куга?“

Доктор у кожној мапи пронађе папир који је тражио, принесе га светлости свећа и поче да чита извештај доктора Будаија писан на латинском.

„Људи оболе са грозницом и главобољом и брзо тако малакшу, да се једва држе на ногама“, читао је лепо Шрауд. „Болесници бунцају и не ишту ни јести ни пити. Касније се појаве болови под кожом, пак онда трећи-четврти дан, на препони, под пазухом, под коленом и за ушима, искоче отоци жлезда, такозвани бубони. Већина умре шести или седми дан.“

Шрауд врати Будаијев извештај у мапу, међу остале папире.